

Dobszay László

GONDOLKODÓ

füzetek

SZEMBEN A FELADATTAL

KOMMENTÁR A NAGYPÉNTEKI
„ADORATIO CRUSIS”-HOZ

JEGYZETEK A LITURGIÁRÓL:

17. A Máté-passió

18. Húsvéti népénekeinkről

9. szám

2003. május

Felelős kiadó:
Dobszay László

Gondolkodó 1. füzet: A keresztény értelmiségi (I). – Jegyzetek a liturgiáról: 1. Igazság és érthetőség. – 2. Hogyan imádkozzuk a 118. zsoltárt?

Gondolkodó 2. füzet: A keresztény értelmiségi (II). – Jegyzetek a liturgiáról: 3. Az éneklőszék. – 4. A liturgikus stílus szétesése. – Aquinói Szent Tamás a hit megvallásáról.

Gondolkodó 3. füzet: A keresztény értelmiségi (III). – Jegyzetek a liturgiáról: 5. A liturgikus homília formája. – 6. Benedictus Dominus Deus Israel. – Szent Ágoston beszéde az újonnan megkereszteltékhez.

Gondolkodó 4. füzet: A karácsonyi virrasztó zsoltosma. – Jegyzetek a liturgiáról: 7. A karácsonyi nagyéneklés. – 8. Az 50. zsoltár utolsó versei. – Melléklet: Az esztergomi zsoltosma karácsonyi matutinuma.

Gondolkodó 5. füzet: A szövegértésről. – Jegyzetek a liturgiáról: 9. Énekek a szentekről. – 10. Sajnálom...

Gondolkodó 6. füzet: Szövegalkotás és szövegértés – egyházi környezetben. – Jegyzetek a liturgiáról: 11. Gyertyák az oltáron. – 12. Ordo Cantus Missae.

Gondolkodó 7. füzet: A húsvét heti „dicsőséges vesperás”. – Jegyzetek a liturgiáról: 13. A liturgia drámaisága. – 14. Változatosság?

Gondolkodó 8. füzet: Mi a magyar a zenében? – Hit, remény, szeretet – Jegyzetek a liturgiáról: 15. A pazarló liturgia. – 16. „Búgó kürtök”?

Kézirat gyanánt

Szemben a feladattal

Beethoven keservesen dolgozott művein: sokáig csiszolta, gyalulta azokat. Mozart bámulatosan rövid idő alatt elkészült egy-egy opuszával. Bartók több mint egy évig írta a Hegedűversenyt, de két hét alatt kész volt a Divertimentóval. Az emberi karakteren kívül számos dologtól függhet, hogy egy munka gyorsan vagy lassan készült: a feladat mifajtaságától, külső körülményektől, „ihlettől” és sok egyébtől. Úgy látszik, a munka sikeressége sem függ mindig attól, mennyi ideig tartott. Habár a zeneszerzésen annak idején úgy tanultuk, hogy a spontán munka eredménye „izzadságszagú”, a sokáig javítgatott mű hat természetesnek és spontánnak; az is igaz, hogy a mindennek megvan a maga szükséges ideje, amit kapkodással sem rövidíthetünk meg; de azért bőven van példa sokáig készülő gyatra munkára, s mint látjuk, „lendületből” is készülhet remekmű.

Mégis van egy dolog, ami minden jól sikerült művet összeköt, a tehetségen túl is, ami persze nélkülözhetetlen kellék. Ez pedig az előkészület. Ha egy feladat készületlenül talál minket, akkor dolgozhatunk bármily becsületesen, szorgalmasan, megfeszített akarattal: az eredményben nem sok a köszönet. A legtöbb „bizottsági” munka bedöglésének is egyik oka, hogy a benne ülők közül egyesek előkészültek a feladatra, mások nem. És a kétféle ember meg sem érti egymást, azután vagy összevesznek, vagy a béke jegyében valami rosszfajta kompromisszumot szülnek. „Az öszvér egy olyan lóformájú számár, amit egy bizottság talált ki” – mondta egyszer valaki.

De mi is az a „készültség”? Erről szeretnénk most gondolkodni, vagy inkább tapasztalatokat összegezni. Bár első példám a zeneszerzésből való, s ugyanúgy hozhatnánk példákat a tudomány, egészségügy, oktatás, politika világából, de amiért ebben a füzetben is érdemes róla beszélni az az, hogy feladat és feladat között e szempontból nincs nagy különbség. Egy jó ebéd megfőzése ugyanolyan feladat, mint egy jó oktatási rendszer kitalálása; alapjában véve semmi különbség a kettő között, s ugyanúgy, mindkettőhöz tehetség is, készültség is szükségeltetik. Más szóval, úgy gondolom, minden olvasó szívesen fog velem együtt

gondolkodni, hiszen akárhová állította őt az élet, ő is csak feladatokkal áll szemben napról napra, s a megoldás tárgya különbözhet, de módjában nem nagy a különbség.

*

A modern pedagógia egyik legnagyobb tévedése: a kreativitásra nevelés. Ez olyasféle, mintha valakit közvetlenül tehetségre akarnánk nevelni. A tehetség kinevelése úgy történik, hogy felszereljük a tehetséget mindazzal, ami tehetségének kibontakozásához szükséges. Ugyanígy a kreativitás is olyan adottság, mely „hozott anyagból” dolgozik. A tehetséget éppúgy, mint a kreatív személyt, nem csak az különbözteti meg a többiektől, hogy a „hozott anyagból” képes valami újat létrehozni, hanem az, hogy sokkal, sokkal bőségebb az a készlet, amelyből dolgozik, kombinál, asszociál. Nem tudom, igaz-e, amit állítólag Bach mondott volna, mikor tehetségét dicsérték: „Fiam, ha majd maga is annyi kottát másol, mint én, maga is ilyen tehetséges lesz.” Ami nem igaz, de igaz. Bach rengeteget másolt, s mivel ésszel másolt, közben sokkal, sokkal többet megfigyelt, mint mások. Úgy „másolt”, hogy kezével, szemével, eszével, fülével mélyen magába gyúrta a mintát, s ily módon sokkal nagyobb „hozott” anyagot szerzett, mint akár az, aki felületesen élt a zene világában, akár az, aki nem szerette, amit „másolt”. (Hiszen tudjuk a történetet az éjszaka titokban másolt, majd büntetésből el-égetett, azután újra kezdett kottacsomagokról.)

Vagyis van egy igen távoli előkészület a feladatra, arra a feladatra, melyet akkor még nem is sejtünk. Nem a feladat provokálja ki ezt az előkészületet, hanem szinte a készség hívja elő a feladatot. Amikor ott a feladat, már túl késő készülni rá.

Ez a távoli készület: a mohó tanulni vágyás, a beható foglalkozás egy (vagy több) dologgal. De ezt a mohóságot a tapasztalat kelti fel. „Ignoti nulla cupido”, vagyis amit nem ismerünk, arra nem is vágyakozunk. Az említett modern pedagógusok (mondjam inkább: pedagológusok?) valószínűleg nem hallották még ezt az ősi közmondást, ha azt gondolják, hogy a gyermeket a tanulásban az érdeklődése vezeti, vagy annak kell őt vezetnie. A gyermek érdeklődése utólag kö-

veti az átadott anyagot. A gyermeknek mesélnék, a mese megragadja őt, vagy talán csak „megszokja” azt az állapotot, hogy mesét lehet hallgatni; ezért új mesét kíván; egy pillanatban megmutatják neki, hogy maga is hozzájuthat a meséhez az olvasás révén; mikor írni-olvasni tanítják, egy idő után megtetszik neki, hogy a papírlapon nemcsak összevissza vonalak, hanem „szabályhoz” alkalmazkodó, megkülönböztetett, egyénített ábrázolatok helyezkednek el; közben lassanként kikínlódja az első megértett szövegeket; ez megtetszik neki, még egyszer próbálja; egyszer csak észre veszi, hogy „magától megy”, vagyis már nem betűket, hanem szöveget olvas; ekkor már nem az olvasásra figyel, hanem az olvasottra: magába veszi azt, amit olvasott. Ez új kedves ad neki az olvasáshoz; s a megszerzett technika arra is alkalmasnak bizonyul, hogy a mese helyett más információkat szerezzen ilyen módon – és innentől egyenes az út a Nobel-díjig.

Vegyük észre, milyen csalfa a fafejű teoretikusoktól felállított dilemma: anyagot tanítsunk-e, vagy képességet fejlesszünk? A képesség csak anyaggal fejleszhető, s minden anyag felvétele azonnal fejleszti is a képességet. Másrészt a képesség nem tud működni fejben tartott anyag nélkül. Olyan ez, mint a zenében a „kifejezés” és a „technika”: sem születésében, sem működésében nem választható el egymástól.

Közvetlenül gondolkodásra tanítani valakit nem lehet. Csak anyagot lehet tanítani. A gondolkodásra, kreativitásra tanítás pedig az a *mód*, ahogy az anyagot tanítjuk. A gondolkodásra, kreativitásra az anyag szeretetével tanítunk. Szeretném a Gondolkodó füzetek valamelyik számában ismertetni Aquinói Szent Tamás articulusát az emlékezet fejlesztéséről. Most csak ennyit idézek belőle: „Szükséges, hogy az ember bizonyos szorgalmatosságot, odaadást tanúsítson az irányba, amit meg akar jegyezni, mivel minél mélyebben benyomódik valami a lélekbe, annál kevésbé fog az onnan elillanni.”

Az, amit elmondtunk, a gyermek- és ifjúkor előkészülete arra, hogy az ember anyagismerettel, emléikkel, tudással, technikával, érzékkel rendelkezék bármi befogadására vagy produkálására. Ugyanez ismétlődik szóról szóra – s valójában emettől elválaszthatatlanul – minden specializálódás során: a terület, a tárgykör, a szűkebb „érdeklődési kör”, a konkrét téma minden zugával ugyanúgy ismerkedünk, együtt

gyűjtjük az anyagot, az emléket, a tudást, a technikát, az érzéket. Ha az adott feladathoz szükséges ilyen legtávolabbi – az általános emberi tevékenységet, az értelmes emberséget érintő – készség, és a távoli – az adott területre tartozó – tudás, technika, megszerzett érzék nincs már régóta jelen akkor, amikor a feladattal szembesülünk, kudarcot vallunk (még ha e kudarc elsőre nem is derül ki), s ezen nem segít a jószándék, az erkölcsi kvalitás, a tekintély, a jogi felhatalmazás, az „elismertség” sem.

*

A „feladatot” eddig úgy néztük, mint amely egy bizonyos területen fekszik. Például felismerni egy betegséget: az orvostudomány területén fekszik, s ehhez a legtávolabbi készség a megfigyelőkészség, ész, következtetőkészség stb. pallérozottsága; még mindig távolinak mondható az orvostudományban való jártasság, az orvosi gondolkozásmód. Vagy másik példa: megkonstruálni egy ágyat: ez az asztalmesterség területén fekszik, s ehhez a legtávolabbi készség: a módszeres gondolkodás, számolás, mértani ismeret, kombinációs készség, melyet valaki az iskolában és az életben eltanul; még mindig távolinak mondhatók a speciális asztalosai képességek, tanultságok, begyakorlottságok: a fa ismerete, a szerszámok használata, s még sok más.

A feladat azonban konkrét: *ennek* a betegségnek diagnosztizálása, *egy* ágynak elkészítése (a hozzá adott igények figyelembe vételével). Még mindig nem tartunk a közvetlen készségnél. Legalább annyira szükségünk van egy „középtér” kidolgozottságára. Itt is meg lehet különböztetni két fokozatot. Töménytelen tapasztalat és tudás kell az orvostudomány *adott területén*. De továbbmenve: a betegséget nem fogja felismerni, ha már régről nem rendelkezik éppen *annak* a betegségfajtának beható ismeretével, megfigyelésével. Vagy a másik példa esetén (bocsánat, ha a példák bugyuták vagy pontatlanok, de valóban, csak példák): sokfélét kell ismerni minden bútorfajtából (távolabbi fokokat), de tanulmányozni kell sokféle ágy konstrukcióját, elkészítését is (közelebi fokozat), felszedni mindazt a tapasztalatot, amit csak saját

munkájával lehet megszerezni. Ez még mindig csak háttér, hogy ezt az ágyat szakszerűen elkészítse.

Erre is áll az a két dolog, amiről már szó volt: bizony nagyon is számít a *menyiség*, mely valóban „minőségbe csap át”; továbbá: ezt a készséget nem lehet megszerezni akkor, amikor már ott a feladat. Ehhez sok éves múlt kell, az intenzív foglalkozás, megtapasztalás, tanulmányozás múltja, természetesen olyan tanulmányozásé, mely az illető mesterséghez illendő. Erre írtam már többször, hogy ez „még nem tudomány, csak egyszerűen tudás”.

Ennek a tudásnak megszerzésére évek kellenek. De az évek maguktól nem hozzák meg ezt a tudást. Odafigyelés, szeretet, odaadás szükséges. És ki kell mondani, hogy bizonyos fokú és fajtájú egyirányúság. Tehetséges emberek képesek „több vasat tartani a tűzben”. De még nekik is vigyázniuk kell, hogy ne szórják szét magukat, az adott tárgy irányában – mondjuk így – sűrű legyen a figyelmük. Liszt szerint, ha egy napig nem gyakorol, már megérzi, ha két napig nem gyakorol, meghallják a kritikusok, ha három napig, akkor megérzi a közönség is. Lehet vagy kell néha kirándulni sokféle területre. Ha nem kapcsolódik hozzá felelősség, ebből rendszerint nincs is baj. De ha igazi feladattal állunk szemben, akkor becsületbeli kérdés, hogy azzal a területtel hány száz órát foglalkoztunk már előéletünkben. Sok kótyaságot hallottunk már erről: „hiteles személyiség” – nos, a feladatban való részvételre ez a sok száz óra foglalkozás (illetve ami abban történt) tesz hitelessé.

*

Most jutottunk el oda: szembenézni a feladattal, megfelelni a kihívásnak. Ez a beteg, ez az ágy, ez a tankönyv, ez a fejlesztési program, ez a pályázat, ez a növendék, ez a tudományos probléma. És még most sincs „munkára fel!” harci riadó, hanem közvetlen készület.

Emlékszem, egy kiránduláson egyik gyerek biciklijén beleakadt valami alkatrész valami alkatrészbe. Negyedórán át rángatta, nyomkodta, forgatta, és egyre rosszabb lett. Nem vagyok műszaki tehetség, de azt a tanácsot azért tudtam neki adni, hogy először szánjon öt percet a helyzet tanulmányozására. Mi hol van, mi mibe akadt, és miért, mit kell el-

mozdítani és merre, nehogy még beljebb menjen az, aminek kifelé kellene jönni. Ezt a tanácsot elfogadhatjuk bármely szakma és bármely feladat esetére: tanulmányozd a dolgot, gyűjtsd össze a megoldáshoz szükséges tényeket, tedd mérlegre őket, vedd össze a látszólag hasonlókat és különböztess; foglalkozz mindenekelőtt magával a dologgal, de persze a „körülállásokkal” is. Hiába tökéletes az ágy, ha az szoba ajtaja minden nyitáskor beleverődik. Olyan egyszerű, olyan magától értetődő dolgok ezek, mégis olyan sokszor elvétjük őket!

Amilyen magától értetődő az is, hogy amikor végre munkához fogunk, akkor engedjünk időt és nyugalmat arra, hogy mindezek a készségek aktivizálódjanak. Forgassuk a tárgyat kezünk között, lépésről lépésre mérjük hozzá a produktumot az elvekhez, a tényekhez és igazságokhoz is; de fontoljuk meg, mi szól ellene ennek vagy annak a megoldásnak.

Ne higgyük azt, hogy ezzel olyan bíbelődés kezdődik, melyből soha nem jön ki semmi. Ne féljünk attól, hogy „a gondolkodás a tett halála”. Sokszor magunk is meglepődünk, hogy a folyamatos, hosszabb múltból jövő felkészültség és a folyamatos, odafigyelő munka együttesen mennyire lerövidíti a jó munkához szükséges időt. Sok időt (és hibát) lehet megtakarítani, ha az ember úgy ül le ismét a munkához, hogy még elevenen él benne, hol hagyta előzőleg abba. Igaz a közszájon forgó mondás is: „rossz munkához sok idő kell”.

Még tovább menve: az igazi, sokoldalú készltség hatására az itt leírt folyamatok össze is sűrűsödnek, s „intuíciót” eredményeznek. Ilyenkor a jó szakember akár egyetlen pillantással felméri a helyzetet, vagy egyetlen mozdulattal létrehozza, amire szűkség van. A sokfelől jövő tudás, technika, ízlés, ítélőképesseg, logika mintegy egyetlen tűhegybe összpontosul. Ez az, amikor Mozart „villámgyorsan komponál”

Nem véletlenül említettem az ízlést. Ezt a szót csak bizonyos fajta emberi tevékenységekre szoktuk alkalmazni, pedig szinte mindenben szerepe van. Ha visszamegyünk a szavak etimológiájáig, az ízlés az ízeleésből származik, vagy latinul: „sapio” = ’megízlelek’ igéből a „sapientia” – ’bölcseesség’. Az ízlés az emberi tevékenységben a józan igazságot – de nem az unalmas közhelyet – kereső ítélőképesseg.

*

Lehet, hogy a legtöbb feladatot nem könnyű egyedül megoldani. De közösen sokszor még nehezebb.

Az egyén legelső tapasztalataitól folyamatos, konzisztens pálya vezet addig, míg egy feladat megoldásában, annak szintjében bebizonyítja, mi „állt össze” benne, milyen tanultság, technika, ízlés sűrűsödött bele alkotásába (legyen az akár a leghétköznapibb alkotás). Ez a konzisztencia sokkal nehezebben megteremthető, amikor többeknek kell együttműködniük, különösen, ha nem önkéntes a társulás, hanem azt „kijelölik”, s a feladatot elfogadva el kell fogadnunk a társakat is. Főként így van ez, ha nem egy biológiai kísérletre, egy szőlő megművelésére, egy vállalat alapítására társulnak (melyeknél az eredmény vagy eredménytelenség viszonylag gyorsan igazolja a szellemi befektetést). Látszólag előny, amikor sokféle tapasztalatot lehet összerakni; de ezeket valóban összerakni, összezsírozni már magában sem könnyű, főleg nem, ha a készségben nagyok a különbségek. Ha túl erős is a mondás, hogy „buta, mint egy bizottság”, valamiféle butító hatása bizony lehet az efféle közös munkának, különösen, ha „hatósági” módon kell – elvileg – értéket teremteni.

Tételezzük fel, például, hogy egy iskolai vagy templomi énekeskönyvet kell megszerkeszteni. Vajon a résztvevők milyen horizonton tájékozottak a szóba jövő énekkincsre? Mennyire átgondoltak az elveik? Mennyire jó az ízlésük? Mekkora háttérmemóriából válogatnak? Mennyire mérték fel élő módon a szóba jövő tartalmi és „taktikai” kritériumokat? Jó esetben kiegészítik egymást a tapasztalatok, és rájönnek arra, hogy a sokféle szempontot nem valami langy közép létrehozásával kell elérniük, hanem olyan magaslatra kell eljutni, amely önmagában integrálni tudja azokat. Rosszabb esetben a „készség” különbözősége miatt nem is értik meg egymást.

Többször beszéltünk arról, hogy amikor hozzáfogunk a feladathoz, már minden eldőlt. Akkor már nincs idő megszerezni a hiányzó készséget. Lehet, hogy ezt érezve évekig nyüglődnek a feladaton, még-

sem lesz az eredmény jobb, mint, amit megfelelő készség és odafigyelő, sűrű munkatempóval fele annyi idő alatt el lehetett volna érni.

Ebből következik, amit oly sokszor javasoltam, kértem, de nem sok sikerrel. A fontos dolgokról akkor kell közösen tanulnunk, beszélgetnünk, töprengenünk, amikor azok még nem aktuálisak. Amikor dönteni kell, akkor hármas pszichológiai nyomás alá kerülünk: egyrészt gyorsan kell állást foglalnunk, másrészt állásfoglalásunk azonnali következményekkel jár, harmadszor, az így megfogalmazott álláspontunktól sokkal nehezebb visszalépni, meghátrálni, mintha döntési helyzetben *kívül* vetjük egybe a nézeteket. Nagyon kevés az olyan fórumunk, ahol egyszerűen azért beszélgetnénk, mint ember az emberrel, mert az a dolog mindnyájunkat érdekel, s mert többet akarunk róla tanulni – mások révén is. A rendszerváltozás legszebb évei: 1987-88 tájéka, amikor mindenki mindenkivel beszélt, és mindenkire figyelt, összevetették, egymáson csiszolták gondolataikat, mondhatni bakot tartottak egymásnak. Persze véleménykülönbségekre, sőt összetűzésre szükség van, s ezek a döntési helyzetekben végleg elkerülhetetlenek. De nem mindegy, milyen szinten, milyen előkészítettségi állapotban kerül sor az ilyen vitákra.

Mi a tanulság mindebből? Nem elég célra törőnek lenni. Egy adott tettünkben négyötöd részt a készség, egyötöd a közvetlen akarat. Addig vagyunk fiatalok, amíg készülünk: gyűjtünk, tanulunk, talán nem is tudjuk, miért. Lesz egy pillanat, amely – mint Pétert – oda vezet, ahová nem is készültünk, s amikor a pillanatba mintegy tűhegybe belesűrűsödik minden készség.

A kísértés, a szenvedés pillanatában is már késő keresni az erőforrást. Az erőforrással már régóta együtt kell élnünk. És életünk legnagyobb tetteiben: halálunk pillanatában is mintegy tűhegybe sűrűsödik be mindaz, amit évtizedeken át készítettünk.

Kommentár a nagypénteki „Adoratio Crucis”-hoz

Aquinói Szent Tamás: Vajon helyes-e Krisztus keresztyét imádó tisztelettel illetni? (Summa Theologica Pars III - Questio XXV - articulus IV)

Úgy látszik, Krisztus keresztyét nem szabad imádó tisztelettel illetni, hiszen senki kegyeletes gyermek nem tiszteli azt, ami apjának szégyene, például a korbácsot, mellyel megkorbácsolták, vagy a fát, amelyre felkötötték, hanem inkább irtózik attól. Krisztus pedig a keresztfáján a leggyalázatosabb halált szenvedte, ahogy a Bölcsesség Könyve mondja (2): „A legrútabb halálra ítéljük őt.” A keresztet tehát nem kell tisztelni, hanem inkább attól irtózni.

Továbbá: Krisztus emberségét azért imádjuk, mert személyében az Isten Fiával egyesült. Ezt pedig a keresztről nem mondhatjuk, tehát Krisztus keresztyét sem kell imádó tisztelettel illetni

Továbbá: Miként Krisztus keresztye az ő szenvedésének és halálának eszköze volt, úgy a szegek, a töviskorona, a lándzsa is. Ezek irányában azonban nem tanúsítunk imádó tiszteletet, úgy látszik tehát, ezt Krisztus keresztye irányában sem kell tanúsítanunk.

Viszont igaz az, hogy azt kell imádó tisztelettel illetni, amiben üdvösségünk reményét vetjük. Márpedig Krisztus keresztyébe üdvösségünk reményét vetjük, ahogy az Egyház énekli: „Üdvözlégy Kereszt, egy remény, a szenvedés ez ünnepén...”

Megoldásul azt mondhatjuk, hogy semmit sem illet tiszteletadás, csak amennyiben értelmes természettel bír. Az érzéketlen teremtményeknek sem tiszteletet, sem hódolatot nem adunk, legfőljebb az értelmes természettel való kapcsolatuk okán. Ez kétféleképpen történhet: vagy annyiban, amennyiben értelmes természetű létezőt ábrázol; a másik: amikor valamiképpen hozzá kapcsolódik. Az első módon szokták az emberek tisztelni, például a király képmását; a másik módon pedig például ruházatát. Mindkettőt azzal a tisztelettel tisztelik az emberek, mellyel magát a királyt.

Ha tehát magáról arról a keresztről beszélünk, melyen Krisztust megfeszítették, mindkét értelemben méltó a tiszteletre. Az első módon, mivel Krisztus képmását ábrázolja, amint őt a fán kifeszítették; a másik

módon pedig Krisztus tagjaival való érintkezés által, s hogy reá kiömlött az ő vére. Ezért mindkét módon azzal a tisztelettel illetjük, amivel magát Krisztust; úgy beszélünk, úgy könyörgünk a kereszthez, mintha a Megfeszítetthez szólánánk. Ha viszont Krisztus keresztjének másolatairól van szó, például kő, fa, ezüst, arany keresztről, akkor csak úgy tiszteljük, mint képmását annak a Krisztusnak, akit imádó tisztelettel illetünk.

Az első évrre tehát azt kell mondani, hogy Krisztus keresztje a hitetlenek szándéka vagy véleménye szerint valóban Krisztus gyalázata; de amennyiben a mi üdvösségünket eredményezte, inkább arra az isteni erőre gondolunk, mely az ellenségen győzelmet vett. Ahogy a kolosszei levél mondja (2. fej.): „Adóslevelünket a keresztre szegezte, és kifosztotta a fejedelemségeket és a hatalmasságokat, nyilvánosan megszégyenítette őket, és diadalmaskodott rajtuk.” És ezért mondja az Apostol az első korintusi levélben (1. fej.) „A kereszti ígéje azoknak, akik elvesznek, ostobaság, azoknak azonban, akik üdvözülnek, vagyis nekünk, Isten ereje.”

A második évrre azt mondjuk, hogy Krisztus keresztje, bár nem volt az Isten Fiával személyi egységben, más módon vele mégis egyesült, tudniillik az ábrázolás és az érintkezés módján. És csupán ez a rációja az őt megillető tiszteletnek.

A harmadik évrre azt mondjuk, hogy a Krisztus tagjaival való érintkezés okán nem csak a keresztet tiszteljük, hanem mindent, ami Krisztusé. Ezért mondja Damaszkuszi János (az igaz hitről, 4. könyv, 2. fej.): „Drága a fa, mint a szent test és vér érintésétől megszentelt, és illően tisztelnünk kell, s éppúgy a szegeket, ruhákat, a lándzsát, a jászlat, a sírhelyet.” Ezek azonban nem ábrázolják Krisztust úgy, mint a kereszt, hiszen erről Ő maga mondja: „meglátjátok *az Emberfiának jelét*, amikor megjelenik az égen” (Máté 24). Ezért mondja az angyal az aszszonyoknak (Márk 16) „Jézust keressétek, a keresztfeszítettet” - és nem azt mondja: a lándzsával átdöföttet, hanem „keresztfeszítettet”. És ezért van, hogy Krisztus keresztjét tiszteljük, bármiféle anyagban jelenik meg, de nem tiszteljük ily módon a szögek vagy más effélék képmását.

Jegyzetek a liturgiáról

17. A Máté-passió

Miért komponált Bach Máté- és János-passiót, s miért nem komponálta meg Márkét, Lukácsét? Azért, mert a római liturgia amióta csak emlékeink vannak róla, Virágvasárnap Mátét, Nagypénteken Jánost olvasta, míg Márkét és Lukácsét köznapokon, kedden és szerdán recitálták. S mivel ezt így tartották meg a luteránusok is, a két hétköznapi olvasott passió megkomponálására nem volt igény.

Az újrómai olvasmányoskönyv bevezetése megengedi, hogy a nagyböjtben minden vasárnap az A-év szerinti evangéliumot olvassák. Többször javasoltam – egyesek neheztelését vonva ezzel magamra –, hogy értsük ezt a rubrikát a virágvasárnapra is. Az indulatos vitákból elegendem van, de érveimet nyugodt hangon egyszer szívesen leírom.

A II. vatikáni zsinat liturgikus konstitúciója magasabb rangú jogforrás, mint annak „végrehajtási utasításai”. Ez a következőt írja 23. pontjában: „Nem szabad semmi újítást bevezetni, ha azt az Egyháznak igazi és valódi haszna nem kívánja.”

Első kérdésünk tehát az, mi az Egyháznak az „igazi és valódi haszna” abból, ha a passiót évenként váltogatják? Hogy ebben világosabban lássak, az idei nagyhét után ismét gondosan összehasonlítottam a három passiót, s újból megállapítottam, hogy tartalmilag nagyon hasonlók egymáshoz, az általuk hordozott üzenet azonosnak mondható. Másképpen fogalmazva: egyikben sincs olyan többlet a másik kettőhöz viszonyítva, hogy valami veszteség lenne, ha nem olvassuk – egy hároméves ciklus alatt – mindhármát virágvasárnapon. Bár Máté azért került e napra, mert a passiókat a liturgia is szentírási sorrendjükben vette elő, véletlenül éppen a Máté-féle elbeszélés mondható legkerekesebbnek legteljesebbnek. A három szinoptikushoz képest Jánosnak vannak jelentős további elemei, de annak úgyszólván állandó nap van szabva. Nincs tehát „igazi és valódi haszon” abból, hogy a B- és C-évben lecseréljük Mátét.

De ha egymáshoz ennyire közel állnak, miért ne olvashatnánk ama-
zokat is? Ha nincs is „igazi és valódi haszon” a váltogatásból, de van-e
belőle valami „igazi és valódi kár”? Szerintem két kár is származik. Az
egyik liturgia-lélektani.

A liturgikus napoknak – elsősorban a fő napoknak – használ, ha
tartalmuk, szövegeik és az idő között asszociatív kapcsolat létesül. Bo-
csánat a majdnem profán hasonlatért (nem összemérhető dolgokról
van szó): mit szólnának, ha karácsonykor egyik évben a „Mennyből az
angyal”-t, másokban a „Pásztorok, pásztorok”-at, harmadik évben a
„Csordapásztorok”-at énekelnék, mondván, hogy a három ugyanarról
szól. Nem várjuk-e el, hogy ha egyszer karácsony, akkor jöjjenek a
mennyből az angyalok? Itt nem érv a „változatosság”? A Virágvasár-
nap átélhetőségének igenis jót tesz, hogy minden évben ugyanazt a
megfogalmazást halljuk, s káros, hogy nincs a naphoz asszociálható
saját passió.

A másik érvem az, hogy egyszerűbb kórusoknak a passió megtanu-
lása elég nagy feladat (különösen, ha ragaszkodnak hozzá – amit nem
kellene tenniük –, hogy a turbákat többszólamban énekeljék). Azért
tudták a passiót rendszeresen elénekelni a falusi templomokban is,
mert minden évben elég volt fölleveníteni a már jól tudott passiót.
Három éves ciklusban ilyen emlékezet nem alakul ki. Ebből az követ-
kezik, hogy a passiót minden évben tanulni kell, s erre azt a drága pró-
baidőt kell rászánni, amivel a kórus a szertartások teljességére felké-
szülhetne. Vajon liturgikusnak találják-e olvasóim, hogy a kórus hatal-
mas energiával készül a passióéneklésre (és a húsvéti polifón nagymisé-
re), közben pedig a nagycsütörtöki, nagypénteki és vigília szertartás
(vagy akár a virágvasárnapi körmenet és nagymise) liturgikus énekeit,
antifonáit, introitusait, communióit nem tudja megtanulni idő hiányá-
ban?

A nagyhét úgyis ad elég munkát, gondot, izgalmat. Minek tetézzük
még? Kórusnak is, hívőnek is, de papnak is megnyugtatóbb lenne az
évezredes hagyománynak megfelelően helyén hagyni a Máté-passiót.

Jegyzetek a liturgiáról

18. Húsvéti népekeinkről

Engedtessek meg, hogy egy rövid szemlét tartsunk a katolikus egyház húsvéti népekei fölött. Az efféle gondolkodás, mérlegelés azért hasznos, mert az énektárak minden későbbi javítgatásának ez az előfeltétele. Kérem, ne haragudjék, aki másképpen ítél az egyes énekekről. Egyrészt semmit sem akarok én kiírtani, ami akármilyen szempontból jónak, fontosnak, hasznosnak látszik. Másrészt egy ilyen mérlegelésben objektív és szubjektív szempontok keverednek. Én sem haragszom másra, ha neki nem tetszik, ami nekem igen; más se haragudjék reám. De azért rövid érveim lesznek.

Az Éneklő Egyház húsvéti kanció-sorozatában persze legértékesebb a két liturgikus himnusz (96-97): mintája lehet annak, milyen a költőieskedés nélküli vallásos költészet, hogyan lehet tartalmi többletet adni a pusztá húsvéti „látványhoz”. A 98. európai közkinccs, egyben legrégibb húsvéti énekünk. A maga egyszerűségében is monumentális; többet kellene énekelnünk, s talán vissza kellene állítani a Kis Magyar Uzuálisban még szereplő további versszakokat. Az ugyanennek dallamára készült 101-ről már nem sok jót tudnék mondani. Erőltetett rímeihez keresi a tartalmat (nincsen rajtunk hatalma / ha a lelkünk akarja), nem pedig egy exponált tartalomhoz keresi a megfelelő szavakat. A 99-100. a magyar népeke törzsanyag darabja. Talán csak az hozható fel gyengeségként (nem tudom, lehet-e rajta segíteni), hogy mint hajdani Benedicamus-tropus, végigmegy, s megverseli az egész feltámadási evangéliumot, melyet a mai liturgiában úgyszólván felolvasnak. Két versszakkal énekelni kevés, ha meg belekezdünk a történetbe, végig kellene énekelni, ami a körmeneten kívül lehetetlen. A 102. egy fontos húsvéti dallamra készült jószándékú új költemény; de talán nincs rá szükség: az ún. miseének elvesztette liturgikus funkcióját. Ugyanennek a dallamnak főszövege (104) azért is jó, mert a húsvét tényéből kiindulva elénekli az ünnep egyik a gondolatát: Krisztus feltámadása a mi feltámadásunk záloga. A harmadik szöveg ugyanerre a dallamra (110.) a Zsaskovszky-

énektár öröksége. Figyelemre méltó a szerkezete, a versszakok ehhez kapcsolódó profilos tartalma. Mégis félő, hogy a dallam a húsvéti idő alatt csak egy szöveget bír el (annál hálásabb a visszatérése Mennybemenetelkor és Pünkösdkor). A 103. ismét a magyar népének hagyomány nagy értéke. Monumentális dallamalkata, dogmatikus-biblikus szövege mellett praktikus jelentősége is van: a verzus + refrén szerkezet a kíváncsú szülő + gyülekezet előadást is lehetővé teszi. Megtapadását segíti az is, hogy új szöveggel Mennybemenetel ünnepén is énekelhető. A 105. az új énektár kis gyöngyszeme. Zsaskovszky-örökség, de szövegének átalakításával fontos dogmatikai igazságok nyertek énekes megfogalmazást, a népi dallamalak felvételével pedig eltűnt az ének sablonossága. A 106. magán hordja a XIX. századi énektermés érdemeit és hibáit, de bizonyosan helye van a hívő nép áhítatában, ha a fő helyre nem is esélyes. A 107. szövege nem problémátlan, de „diadalmas” hangulata miatt népszerű. Meggondolkoztató azonban, nem érdemelne-e egy új énektárban helyet az a korál, melyből ezt készítették a 17. században; a reformátusoknál ma is élő szövege (351) erőteljes bibliai poézis. A 108. új javaslat, mely azonban nem tapadt meg. A magyar népzeneben gyökerező szép dallam, szövege fontos tematikát pendít meg (a feltámadt emberhez méltó élet követelménye), s egyéni hangú; nem tudom, van-e remény befogadására. A szertartás-záró 109. már csak Lisztre emlékezve is méltán került a könyvbe, a Szedő-féle fordítás kedves színfoltja az énektárnak. A 111-112. kétségkívül népszerű, s betétként megvan a helyük. Egyéni balszerencsém, hogy nem szerettem őket (azért erre okom is van, de az most nem fontos). A 113. természetesen nem népéneknek való, azt hiszem nem is énekelte még senki. A 114. még reménytelenebb. A 115. szép lenne, és szép a húsvétnak nagypéntekkel való szembesítése, de talán túl népi a darab? A 116. ének bátran mellőzhető lenne egy új énekkönyvből; Magdolna panaszának és sírlátogatásának tizenöt versszakos végigéneklésére a mai liturgia nem ad helyet, rövidítve meg nem sok értelme van. Végül 117. szép lenne, mint húsvéti Mária-ének, kár, hogy csak vidéken elterjedt.

A nagy baj az, hogy kevés az igazán jó húsvéti énekünk, s azokat sem énekeljük. Ennek biztosan oka a nyilvános vallási élet beszűkülése, a misén kívüli áhítatok visszaszorulása. De néhány kivétellel nem is

elég erős az énekanyag; egy csoport a húsvéti esemény kijelentésénél marad, mások azt eklektikus stílusú költői virágokkal ékesítik, s csak kevés az, mely hajlandó részt vállalni a húsvét dogmatikai tartalmának kibontásában. Ha így van, meggondolandó, nem kellene-e, nem lehetne-e a repertoárt két forrásból megbővíteni: a 16-17. századi, jórészt a református énekeskönyvben fenntartott, egykor közös énekkincsből, másrészt a nemzetközileg is tekintélyes, szolid bibliai-dogmatikai alapon álló régi korálkészletből. Hadd idézzek ez utóbbiból néhány strófát:

(Református énekkönyv 350). Feltámadt a mi életünk, vígan méltó énekelnünk, Úr Krisztust dicsérnünk; e szent napon is áldanunk, angyalokkal őt imádnunk, mint urunkat, félnünk. Mert őt magasztalják nap, hold, s égi seegek, a mennyei szentek...A földben minden gyöke-
rek, fáknak bimbói terjednek, mezők megzöldülnek, ég madarai zengenek, fákon vígan énekelnek, szárnyukon repdesnek, minden illatozó füvek gyönyörködtenek, dicséretre intnek. Mert feltámadt ő igazán, angyala jelenté nyilván, koporsónak jobbján, tanítványival vígadván megjelent Galileában, Péter vigasztalván: Örvendj te, ki voltál gyakran bűnért sírásban, alázatosságban...

(Christ lag in Todesbanden:) Krisztus a sírban nyugodott, elvette bűneinket, a sírból feltámadt immár, meghozta életünket. Ezen mi mind örülünk, és az egyes Istent dicsérjük, és mondjunk alleluját, alleluja. – Ő ama húsvéti Bárány, kit rendelt nekünk Isten, érettünk adta önmagát a szeretet tűzében, vére törli bűnünket, és megjelöli lelkünket, az Öldöklő nem árthat, alleluja. Most együk vígan, örömmel húsvéti lakománkat, szívünkben végre vessük ki mi régi kovásunkat, Krisztus a mi életünk, és csak azzal él mi lelkünk, a hit mással nem élhet, alleluja.

Az ökuménikus énekanyagot én nem úgy tekintem, mint a felekezetek közeledésének eszközét, hanem – amennyiben a kérdéses ének szövegével, dallamával vállalható – tényleges gazdagodást. Nem hiszem, hogy a liturgikus énekeknél (húsvéti zsoltároknál, himnuszoknál) van alkalmasabb katolikus ének. De ha ezek mellett a népenekeket is ápolni akarjuk, kell és lehet is gyarapítanunk a húsvéti repertoárt.

A Pray kódexből:
Sírbatétel – Asszonyok a Sírnál

ÉNEKES ZSOLOZSMA az Esztergomi Breviárium alapján a Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom kiadványai): **0.** Népszolozsmák. – **1/A.** Nappali zsolnároskönyv (Diurnále). **I/B.** Éjszakai zsolnároskönyv (Nokturnále). **II/A.** Ádventi Diurnále. **III/A.** Karácsonyi Diurnále. **IV/A.** Nagyböjti Diurnále. **V/A.** Húsvéti Diurnále. **(VI.** A Szent Háromnap zsolozsmái – megjelenés előtt.) **VII/A.** A szentek közös zsolozsmái (Diurnále). – **Psalterium latino-hungaricum – Latin-magyar zsolnároskönyv.**

EGYHÁZZENEI FÜZETEK (A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem egyházzenei tanszékének és a Magyar Egyházzenei Társaságnak közös kiadványai):

I. folyam (Tankönyvek): I/3. Katolikus liturgika: A zsolozsma (Dobszay L.) I/4. Katolikus liturgika: Az egyházi év (Barsi B.) I/6. Liturgikus latin nyelvkönyv (Madas E.) I/7. A keresztény istentisztelet I. (Hafenschner K.) I/8. A magyar egyházzenetörténet forrásai (Dobszay L.) I/9. A himnusz (Szendrei J.) I/10. Latin-magyar himnárius (Dobszay L.) I/11. A graduál-antifonák középkori kapcsolatai (Papp A.) I/12. A római mise énekrendje (Dobszay L.) I/13. Rövid bevezetés a zsidó liturgiába (Schmelowszky Á.)

II. folyam (Gregorián műfajok): II/1. Az alleluja (Szendrei J.) II/2. Az antifona (Dobszay L.) II/3. A responsorium (Szendrei J.) II/4. Gregorián példatár egyházzene tanszakok számára. II/5. Psalmorum Melodia (Dobszay L.) II/6. Responsoria de Psalmista (Dobszay L.)

III. folyam (Egyházi kórusművek): III/1. Lassus: Nyolc Magnificat. III/2. Fux: Ádventi Offertoriumok. III/3. Lotti: Mise-tételek. III/4. Resinarius: Responsóriumok. III/5. Polifon vesperás-zsolnárok és antifonák a Rhau-gyűjteményből. III/6. Dufay: 15 himnusz. III/7: Középkori angol carolok. III/8: Palestrina: Himnuszok. III/9. Korai polifónia I. A kezdetektől a Codex Calixtinusig (Mezei J.). III/10. Genfi zsolnárok négy szőlamban Claude Goudimel harmóniáival I-II. III/11. Schein: 18 karácsonyi korál. III/12: Kétszólamú reneszánsz kórustételek (egyneműkarra). III/13. Bicinia Sacra.

IV. folyam (Hangfelvételek): A magyar népének népzenei felvételeken, 8 kazetta (Dobszay L., Németh I.). – Éneklő Egyház I-VI. kazetta.

Dobszay L. liturgiai tárgyú könyvei: A magyar népének. – Zsolnárelmélkedések, zsolnártárgyarázatok. – A szentmise magyarázata. – Jegyzetek a liturgiáról. – Barsi B.–Dobszay L.: „Íme, most fölme gyünk Jeruzsálembe”.

Kaphatók a Zeneakadémia egyházzenei tanszékén (VI. Vörösmarty utca 35.) — Egyéb információk, olvasnivalók: a www.egyhazzene.hu honlapon.

A „GONDOLKODÓ” füzetek: egyszemélyes, ingyenes folyóirat. Azokhoz szól, akik a katolikus dogmához hűséggel, ugyanakkor előítéletek nélkül eszmélkednek az egyház és világ, hitélet és kultúra, liturgia és társadalmi élet dolgairól.

A füzetek függelékében kapnak helyet az Új Emberben éveken át fenntartott, 2002-ben megszűnt „Jegyzetek a liturgiáról” rovat tovább folytatott darabjai.

A fórum egy értelmiségi személyes nézeteinek ad hangot. Szeretné azt a nyugodt, tárgyyszerű, elemző, ugyanakkor szükség szerint kritikai hangot megütni, mely nemcsak a gondolkodó értelmiség hagyományainak megfelelő, hanem a katolikus egyház szellemi életében is évszázadokon át normálisnak számított.

Személy szerint szívesen fogadok észrevételeket, bírálatokat. Elgondolkodom rajta, s értelem szerint visszatérek az azokban felvetett témákhoz. De ez a fórum személyes vita lefolytatására nem alkalmas, így a levelekre nyilvános választ nem tudok adni.

Évente 10 szám megjelenését tervezem (a tanév folyamán havonként egyet). A számonként két liturgikus jegyzet az Új Ember rovat hajdani kéthetes megjelenési ciklusának felel meg.

A füzetet saját költségemen nyomtatom és ingyenesen bocsátom rendelkezésre. Köszönettel veszem, ha valaki önkéntesen és tetszés szerinti mértékben hozzá akar járulni a költségekhez. A füzet postázásának egyetlen feltétele az, hogy az érdeklődő egy levélben kérje a füzet megküldését, s évente adjon fel tíz darab, önmagának megcímezett, felbélyegzett közepes vagy nagy alakú borítékot a következő címre: Dobszay László, 1024 Budapest, Keleti Károly u. 11/A. II. 9.
